

NOUCENTISME I LITERATURA A SABADELL

Marc COMADRAN I ORPI
University of Bristol
Cardiff University

Grup d'Estudis de Literatura Catalana Contemporània (UAB)

«I demanem, abans d'entrar en matèria, perdó per l'excés de preliminar; excés que disculpa el nostre amor per les ciutats secundàries, de la força i originalitat de les quals depèn tot el futur de la nació» (Carreras 1930: 12).

«Bò és que hi hagi de tot. Però bò és també que predominin els qui escriuen pensant que no els qui escriuen sentint» (Roland [Folguera] 1915).

INTRODUCCIÓ

Un dels aspectes que ha passat a primer terme a l'hora d'entendre l'origen i l'articulació del Noucentisme com a moviment ha estat el concepte de «Ciutat». El març de 1993, en el col·loqui «Noucentisme i Ciutat» que se celebrà al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, hi tingueren lloc algunes de les aportacions més destacades sobre el tema (Peran / Suárez / Vidal 1994). Tot i que el focus d'atenció se situà sobre Barcelona, centre de gravitació —real i mític— del moviment, Mireia Freixa hi proposà un tipus d'anàlisi descentralitzada, tot fixant-se en les ciutats a les quals Xènius s'havia referit amb un altre concepte carregat de significació: les «segones ciutats» (Freixa 1994). El 2001, en el context del seminari «El Noucentisme a Reus: ideologia i literatura», Josep Murgades reprengué el tema de les «segones ciutats» (Murgades 2002), que ell mateix ja havia apuntat a la *Història de la literatura catalana* (Murgades 1984). Hi resseguí des d'un pla teòric el procés d'expansió ideològica des de Barcelona cap a la resta del territori i il·lustrà amb els textos verbalitzadors la gènesi i els problemes que conduïren al «fiasco» final. Murgades denominà els efectes d'irradiació del programa de reforma burgès gestat a la capital «Noucentisme territorial».

Aquest article s'insereix en aquesta branca «territorial» i pren com a camp d'investigació la literatura de la ciutat de Sabadell, entre 1910 i 1923 aproximadament. A través d'aquest camp d'estudi acotat, i mitjançant una aproximació que combina la crítica marxista pròpia de les principals aportacions de la noucentística amb els estudis urbans i la

historiografia local i comarcal, es vol contribuir tant a la reconstrucció d'un període i d'una literatura poc explorats en l'àmbit local, com a la comprensió dels principals elements que intervenen en el procés d'expansió cap a «segones ciutats».

La incidència del Noucentisme durant aquest període a Sabadell és constatable en àmbits ben diversos de la realitat cultural de la ciutat, però és en la literatura —camp de batalla simbòlic del projecte de modernització sociocultural noucentista— on es troben destil·lats alguns dels seus elements més característics quant a la ideologia, les formes i l'imaginari. Els protagonistes que fan possible aquesta expansió des de Barcelona cap a la pròpia «segona ciutat» són joves escriptors aplegats al voltant del *Diari de Sabadell* (*DS*) i estretament connectats amb els capparets noucentistes del Cap i casal.

Aquests escriptors són hereus d'una tradició literària local que té tres elements determinants: un catalanisme que va tendint al possibilisme i a la combativitat; un catolicisme que progressivament s'allibera de tesis integristes i s'acosta al catalanisme; i una determinada imatge de l'escriptor culte, que esdevé l'actor principal del progrés «espiritual» de la ciutat. Amb el *Diari de Sabadell* com a principal plataforma d'actuació, introdueixen les noves tendències de la poesia catalana, tradueixen models europeus, fan seu el tipus d'assaig popularitzat per Eugeni d'Ors, construeixen una crítica basada en criteris moderns i creen publicacions i organitzen actes culturals que disseminen l'ideari i les estètiques del moviment a la ciutat i poblacions circumdants.

La història del Noucentisme a Sabadell passa per dues etapes ben diferenciades. La primera és la que podríem anomenar «combativa» o «militant», compresa entre 1910 i 1915. Els joves escriptors noucentistes locals es formen i, al mateix temps, eduquen el públic en els paràmetres estètics i ideològics del Noucentisme, tot retent tribut als seus grans models literaris i polítics. La segona etapa és la que podríem anomenar «evolutiva» o «de disgregació», compresa entre 1916 i 1923. En aquest període s'evidencia el fracàs de l'empelt noucentista i el grup protagonista es dispersa seguint opcions estètiques i ideològiques en alguns casos fins i tot antagòniques.

Els tres autors més importants d'aquests anys, Joan Arús, Joaquim Folguera i Miquel Poal i Aregall, impulsen de manera col·lectiva la major part dels projectes i dinàmiques politicoculturals de la primera etapa. Els seus llibres són il·lustratius del tipus de modernitat literària a què aspiren i posen en relleu el salt qualitatiu respecte als seus predecessors dins la ciutat. A partir de 1916 segueixen trajectòries divergents. Tots tres, en certa mesura, il·lustren els diferents camins pels quals es dissol el projecte noucentista: Arús seguirà una línia més ortodoxa en relació amb els paràmetres de la primera etapa; Folguera representarà el camí heterodox, experimentant amb l'avantguarda i buscant sortides a l'atzucac poètic —i polític— del moviment; Poal i Aregall, en canvi, optarà per un tercer camí, el del trencament, tot entroncant amb el popularisme i virant cap a posicions ideològiques properes al republicanisme. Són els caps visibles d'unes evolucions que arrosseguen, en graus i conseqüències diferents, la resta d'escriptors i lletraferits.

Sabadell, per la seva importància demogràfica, econòmica i cultural durant el Noucentisme, esdevé una de les peces cabdals del Noucentisme territorial i, per tant, és un dels termòmetres dels èxits i fracassos del projecte d'articulació nacional. L'interès d'aquest cas transcendeix el pla local —al qual, tanmateix, aquest article vol contribuir tot recuperant peces i completant el mapa cultural d'aquests anys. La ciutat de Sabadell

funciona com a microcosmos, com a camp d'investigació acotat i significatiu per a plantejar-hi qüestions de caràcter general. Així, la història d'aquest procés de recepció i la dels seus fruits literaris il·lustra, entre altres coses, també les possibilitats i limitacions del Noucentisme com a intent modern de construcció de país.

JOAQUIM FOLGUERA I EL «PRIMER GRUP DEL DIARI»

La fundació del *Diari de Sabadell*, en un context polític i cultural marcat per les conseqüències de la Setmana Tràgica, estableix el punt de partida simbòlic per a la recepció i difusió del Noucentisme a Sabadell (Sala-Sanahuja 2000: 306). El *Diari*, com es coneixeria popularment, es dissenya en unes reunions celebrades al Centre Català i respon a una estratègia dels sectors catalanistes catòlics de la ciutat (Castells 1979: 47-48). D'una banda, es volia combatre la diglòssia lingüística i cultural dels únics diaris que la represió militar postrevolucionària havia tolerat; de l'altra, es proposava matisar el discurs frontista i exclouent de l'òrgan regionalista autòcton, *Catalunya: Setmanari Regionalista*, que des del final de la revolta ençà s'havia dedicat a assenyalar revoltats i a encapçalar campanyes d'«ordre», com la construcció d'una caserna militar a Sabadell. Tot i pensat com a plataforma del Centre Català i Unió Catalanista, el *Diari* es presentarà en el primer editorial com a «buc insigne» de la ciutat i durant els primers anys donarà veu a escriptors de tot l'espectre polític catalanista. És en aquest espai on es forma el «Primer Grup del *Diari*», l'estol de joves escriptors que farà de filtre i difusor de l'ideari noucentista.

A les reunions del Centre Català, impulsades per Manuel Folguera i Modest Duran i presidides per Antoni de Pàdua Capmany (Ribera 1930), es decideix posar al capdavant de la redacció Miquel Duran i Tortajada, un escriptor «vingut expressament de València» (Arús 1927: 53) amb experiència com a director de diverses publicacions. Duran i Tortajada era un dels referents de la reivindicació cultural i política catalanista al País Valencià i mantenia una estreta relació amb els grups intel·lectuals barcelonins propers a la Lliga Regionalista. *La Veu de Catalunya (LVC)*, el dia de l'estrena, donarà la benvinguda al nou diari i al nou director, dels quals augurarà que «defensarà'ls interessos morals y materials y els ideals autonomistes» (*LVC*, 02-08-1910). Els lligams familiars i d'amistat a Sabadell de Duran i Tortajada, així com la voluntat de projectar-se professionalment al Principat, faciliten la seva arribada. De seguida s'envolta d'un grup de joves redactors i, a mesura que anirà engegant projectes editorials a Barcelona, els anirà cedint el control de la publicació. Un d'aquests nous redactors recordarà que Duran i Tortajada «mig dirigia» la publicació «perquè gairebé no era mai ni a la redacció ni a Sabadell tan sols» (Poal i Aregall 1933a). Aquestes circumstàncies faran que el *Diari*, en tan sols tres anys, esdevingui una plataforma feta a la mida de les inquietuds literàries i culturals d'aquests prolífics lletraferits.

Com ja s'ha esmentat, aquest «Primer Grup del *Diari*» té com a nucli intel·lectual el tàndem format per tres escriptors que, com el director, tampoc eren nascuts a Sabadell: Joaquim Folguera —de Santa Coloma de Cervelló—, Joan Arús —de Castellar del Va-

llès— i Miquel Poal i Aregall —de Sallent.¹ Tot i estar lligats per relació de coneixença o vincle familiar —Folguera i Poal eren cosins—, és en els cercles intel·lectuals del Centre Català, de l'Acadèmia Catòlica i de la Lliga Regionalista on es retroben i refermen la seva amistat (Arús 1974: 106). A través d'aquestes entitats tenen accés al *Diari*, on començaran les seves respectives carreres literàries. Durant els primers anys, al seu costat hi ha Francesc Armengol, el net de la poetessa renaixentista Agnès Armengol. El jove Armengol, que havia participat a les reunions del Centre Català i havia estat decisiu a l'hora de dotar la nova publicació d'un caràcter obert i flexible (Saló 1930), al final de la dècada passaria a ser reconegut, no com a escriptor, sinó com a impulsor de plans colossals de filiació noucentista com la ciutat-jardí Terramar o l'Autòdrom de Sitges, entre d'altres (Subirana 2006). A més de Duran i Tortajada, Folguera, Arús, Poal i Armengol, a la redacció del *Diari* també s'hi apleguen altres autors que, amb més o menys continuïtat, comparteixen un sentiment d'actuació col·lectiva que els empara i els cohesiona: els escriptors Joan Trias Fàbregas, Ramon Ribera, Joan Sallarès, Joan Puig Pujol i Bartomeu Soler, i els periodistes Claudi Rodamilans i Lluís Papell. Cap al final de la dècada encara s'hi sumaran el poeta Pere Valls i el crític d'art Joan Mates (Arús 1933).

Aquest grup està format per autors amb bagatges i trajectòries literàries ben diferents i, així mateix, evolucionaran cap a posicions divergents. Alguns d'ells al cap de pocs anys fins i tot representaran l'antinoucentisme més militant a la ciutat. Tanmateix, al principi de la dècada demostren una voluntat d'organitzar-se al voltant de plataformes i projectes comuns.² Això es farà palès en el certamen literari de 1912, organitzat per la

1. Els escriptors considerats en aquest article són d'«òrbita sabadellenca» en la mesura que participen activament en el desenvolupament de la història literària de la ciutat i són reconeguts com a tals —sigui per acceptació o rebuig— per part dels protagonistes d'aquests anys. Formen part, doncs, del camp literari local. Els límits de l'aplicació del gentilici «sabadellenc» per a escriptors i artistes nascuts fora de la ciutat serà un tema de debat recurrent entre els actors d'aquest camp, com demostren algunes reflexions posteriors al voltant d'aquest període com les d'Armand Obiols (*La Nau*, 13-09-1928, en relació amb Miquel Poal i Aregall), de Bartomeu Soler (1962: 352, que parla d'immigració autòctona); de Joan Oliver (en els dubtes que expressa a Pere Valls, durant la preparació d'una conferència titulada «La creació literària a Sabadell», a la carta inèdita del 19-01-1966 conservada al Fons Pere Valls de la Fundació Bosch i Cardellach [FBC]) o d'Antoni Martí i Basté (en les observacions que fa als treballs *Cent anys de vida literària a la ciutat de Sabadell* [1978] i *Intent de vista general de la literatura a Sabadell* [1979], mecanoscrits conservats a la FBC). El Certamen Literari de 1912 propiciarà un altre exemple d'aquest tipus de debat al voltant del gentilici.

2. La constitució del «Primer Grup del *Diari*», de fet, és la confirmació d'un fenomen que la ciutat experimenta des de principi de segle: el sorgiment d'una colla d'escriptors que reivindiquen el seu lloc dins de la literatura catalana contemporània. Si durant la primera dècada havien destacat, no exclusivament en el camp literari, autors com Ramon Ribera i Francesc Armengol —i d'altres no vinculats directament al *Diari* com Joan Costa i Deu i Lluís Carreras—, durant la segona dècada sobresurten escriptors, encara més joves, com l'esmentat tàndem format per Joan Arús, Joaquim Folguera i Miquel Poal i Aregall. La «Manchester catalana» comença a ser una fàbrica —també— d'escriptors i es comença a configurar com un dels nuclis d'irradiació importants de la literatura catalana. Deixant de banda valoracions de tipus qualitatiu, el fet és que molts joves nascuts durant la dècada de 1880 o al principi de la de 1890 utilitzen la literatura en català per construir-se com a escriptors o, simplement, per sociabilitzar-se en els cercles culturals (sobre la «cultura de la immediatesa» en què se situen aquests nous escriptors,

Joventut Catalanista del Centre Català i inspirat en la Festa de la Joventut que Francesc Matheu i el grup d'*Il·lustració Catalana* havien celebrat aquell mateix any. El certamen sabadellenc també es presenta, en paraules del president Manuel Ribot i Serra, com una plataforma de promoció per al jovent, «ont les facilitats del triomf sien despertadores de nobles estímuls, ont l'intuïció dels novensans pugui ensajar ses volades; medi generós que tingui per noble fí, nó la consagració, sinó la revelació del poeta» (DS, 11-08-1912). Durant els mesos previs, les discrepàncies al voltant del concepte «sabadellenc» enfronten diversos escriptors involucrats en l'organització i, com a resultat, els joves amb una idea més excloent —els que defensaven la naixença, i no la residència, com a premissa per a participar-hi— abandonen el certamen.³ Són els escriptors que publiquen regularment a la secció «Espurnes literàries» de la *Gazeta del Vallès*, l'òrgan del mossèn i apògeta integrista Fèlix Sardà i Salvany.

Aquest malentès de capelleta té, tanmateix, un efecte clarificador dins del panorama literari local: pràcticament tots els premiats d'aquell certamen seran escriptors ja aplegats al voltant de la redacció del *Diari* —o que s'hi incorporaran arran d'aquest esdeveniment— i, en aquest sentit, la festa actua com a acte fundacional del grup.⁴ Poal i Aregall hi guanya la Flor Natural. Arús hi guanya dos premis menors. Folguera, encara recelós de descobrir-se com a escriptor, hi presenta sense èxit una composició. «Anys després», recordarà el seu cosí, «en parlar d'aquell carbasseig, [Folguera] dirà rient: “si m'arriben a premiar aquells versos no hagués cregut més en la poesia”» (Poal i Aregall 1933b). Trias Fàbregas, Papell, Ribera, i narradors propers al *Diari* com Pau Griera i Cruz o Pere Salom Morera, també hi són llorejats.

Folguera, doncs, no hi és premiat però tanmateix tindrà un paper destacadíssim en la renovació literària i cultural d'aquests anys. Serà la figura clau, no només per a aquest nou grup d'escriptors i per a les trajectòries literàries d'alguns dels seus components, sinó també per al desenvolupament del moviment noucentista local. El resultat del concurs i la insistència dels seus amics, Arús i Poal ben singularment, l'impel·leixen a freqüentar la redacció del *Diari* ja cap al final de 1912. L'evolució del reuma articular degeneratiu que pateix, que el porta a un estat de progressiva introspecció, també és determinant perquè acabi dedicant els seus darrers anys a la literatura i a l'activisme cultural. Tot i el seu estat de salut, la voluntat de comprendre i intervenir en la realitat que l'envolta («com més ximple veig el món, més ganes tinc d'intervenir-hi!» [Folguera

vegeu Castellanos 1996: 10-12). I això ja és un canvi radical respecte a la realitat dels anys de la renai-xença local. Si els escriptors literaris de generacions anteriors —fins i tot comptant-hi els que publica-ven la seva obra literària a la premsa— es podien comptar pràcticament amb els dits d'una mà, els escriptors de la generació noucentista amb una certa vocació i continuïtat ja superen la vintena. Aquest fet no passa desapercebut per als mateixos implicats, com Ramon Ribera, que el 1910 fa una conferència al Centre de Dependents titulada «Necessitat de construir un agrupament d'escriptors sabadellencs» en la qual defensa la creació d'una associació formada exclusivament per escriptors que acabi amb la dispersió i que ajudi a superar l'«oblit de la publicació» dels poetes i prosistes de la ciutat. Vegeu Ribera 1910.

3. Sobre la recurrència d'aquesta polèmica sobre el gentilici, vegeu la nota 1.

4. Vegeu-ne la ressenya i la llista de premiats a: «Crònica de Catalunya: Sabadell. Festa Major», *El Poble Català*, 07-08-1912, p. 1-2.

1931]) es posa de manifest ben aviat al *Diari* a través de dues seccions cabdals: una de centrada en la poesia, «Estrofes al vent», i una altra de dedicada a la crítica literària, «Acotacions».

«Estrofes al vent» comença el 5 d'octubre de 1913 i esdevé una de les expressions més paradigmàtiques del noucentisme literari de «segones ciutats». És una creació estretament vinculada a l'obra de Joaquim Folguera: l'inici de la secció coincideix amb l'estrena de Folguera al *Diari* el 1913; el llanguiment i la pèrdua de periodicitat, amb el final de la seva anomenada «etapa sabadellenca» el 1916 (Panyella 1993: 23); i la reactivació de la secció per part de nous col·laboradors, amb la desaparició del poeta, el 1919. A més, la pràctica totalitat de la seva obra poètica editada en vida —*Poemes de neguit* (1915) i *El poema espars* (1917)— hi és prèviament publicada. La secció està estretament lligada a Folguera però és un projecte executat a quatre mans. A més de Folguera (amb el pseudònim Job), també hi participen Arús (Perseu) —el més prolífic—, Poal (Tout-a-coup) i Armengol (Franz i Frank). Tret d'aquest darrer, Armengol, que aquest mateix 1913 publica el poemari *Clarianes* i que en els anys de la Gran Guerra abandonarà la literatura per administrar els seus negocis, la resta fan servir la secció com a banc de proves per a la seva obra literària. Són estrofes deixades anar al «vent» perquè més endavant siguin re-trobades, polides i reintegrades en poemes i reculls definitius —firmats, doncs, no amb pseudònim sinó amb nom propi. No en va, el primer recull d'Arús, un dels més emblemàtics del seguiment de l'estètica noucentista, que recull part d'aquestes estrofes, es titularà *Cançons al vent* (1914).

Paral·lelament, en aquesta secció literària també es recullen les estrofes dels «vents» europeus. Folguera i Arús hi porten a terme un projecte de traduccions que revela un tipus d'experimentació literària i uns gustos i referents primerencs molt heterogenis. Els autors traduïts són majoritàriament francesos —també hi ha traduccions de les literatures nòrdica, italiana i anglesa— i a grans trets es podria dir que hi predomina el lirisme —els límits del qual es troben en el simbolisme finisecular de Maeterlinck i D'Annunzio— i en el control del to i la forma, sovint associats al classicisme —parnassians, la Plèiade i deïxebles. Amb tot, la tria és extensa i asistemàtica i, a mesura que tant Folguera com Arús vagin clarificant les respectives posicions estètiques i ideològiques, alguns d'aquests autors traduïts els resultaran incòmodes a les seves futures obres poètiques.⁵ Sigui com sigui, aquestes traduccions marquen el punt de partida de les respectives obres, posen la primera pedra a les seves carreres com a traductors i introdueixen elements estètics de

5. Aquesta tria, mirada amb els anys, els havia de semblar molt heterogènia. Folguera abandona aquests models finiseculars en entrar en contacte amb el grup de *La Revista* i orienta els seus interessos cap a la poesia d'avantguarda. Arús, també a partir de 1916, defuig l'expressió més inconcreta d'alguns dels romàntics que admira en aquesta època i fa del classicisme, la forma i la quotidianitat la seva bandera. El fet que la tria de poemes d'«Estrofes al vent» acabi sent inadequada a les pròpies posicions estètiques havia de ser un dels motius pels quals mai no va acabar de decidir-se sobre la conveniència de recollir-los en el volum que tenia projectat —i anunciat com a obra en preparació ja en el seu primer llibre el 1914— amb el títol *Poetes de llengua francesa*. A més dels llibres editats en vida, les traduccions esparses d'aquests anys d'ambdós traductors han estat recollides de manera pòstuma: les de Folguera a *Traduccions i fragments* (1921), a cura de Josep Maria López-Picó, i a *Poesia* (1993), a cura de M. Lluïsa Julià; les d'Arús, a *Obres completes. Poesia II* (1991), a cura de Miquel Desclot.

filiació noucentista en un context literari local encara encallat en els tòpics del romànticisme i el pessebrisme literari jocfloralesc i localista.

La cobertura ideològica d'aquests exercicis literaris es troba en les crítiques literàries de Folguera. La secció més sistemàtica, com avançàvem, és la que titularà «Acotacions», que a partir del gener de 1915 desplaça definitivament els altres espais i pseudònims.⁶ A partir d'aleshores, el pseudònim Job, en el qual ressona la precària salut del poeta, serà reservat per a la poesia; en aquesta secció Folguera es posarà la cuirassa del pseudònim Roland per esgrimir, entre d'altres temes, obres i autors de la modernitat literària: Sagarra (*DS*, 01-01-1915), Carner (*DS*, 28-01-1915), López-Picó (*DS*, 11-02-1915), Riba (*DS*, 05-06-1915) i Arderiu (*DS*, 22-08-1916). Roland explicita ben aviat la connexió de la seva posició crítica amb la ideologia que coetàniament dissemina Eugeni d'Ors. Els dies 13, 14 i 15 de gener publica tres articles titulats «El *Glosari* de Xènius» en què presenta obra i Glosador com a puntals de les noves generacions: «en ella s'hi trobaran lleis, solucions i reactius com si la magna obra d'Eugeni d'Ors fos també un gran laboratori d'idees on el Glosador oferís a les joventuts intel·lectuals de Catalunya els elements per a la resolució dels grans problemes ideològics» (*DS*, 15-01-1915).

Xènius hi és presentat com un «esperit nou» que juga estratègicament amb moviments d'anada i tornada: és constructiu però alhora depurador; ofereix una base teòrica però alhora impulsa realitzacions pràctiques; construeix una obra personal però busca intervenir en el col·lectiu. El retrat que hi fa del Pantarca serà significativament aplicable al mateix Folguera. La seva intervenció, com la d'Ors, serà un exercici constant de crítica profilàctica, de feina de redacció i de despatxos —la seva implicació amb les Biblioteques Populars, per exemple—, i la seva obra literària i patriòtica serà un far que guiarà diversos grups al llarg del segle xx (Marrugat 2006). Folguera també s'aplicarà l'equació que projecta sobre el Glosador: «Xènius, en les seves gloses, no fa reviure els temps amb una fredor narrativa, sinó glosadora, esmenadora [...]. Tota la seva obra respira una frisança d'esmena i de purificació» (*DS*, 13-01-1915).

Emmarcat en les coordenades noucentistes, Folguera s'erigeix com a ideòleg del *Diari*. La seva influència sobre l'obra literària d'Arús, que es pot resseguir a través de la seva relació epistolar i de les crítiques que publica al *Diari*, és abassegadora i clarament marcada per les directrius del moviment. Poal i Aregall és un altre exemple paradigmàtic d'aquest guiatge i d'aquesta evolució. Si el 1913, parlant del llibre *Clarianes* d'Armençol, Poal assegurava que Maragall era «el més gloriós dels nostres poetes», que «nosaltres no hi creiem, ni hi volem creure en l'artifici» i que «és impossible fer vibrar la nostra

6. A partir de gener de 1914, encara amb el pseudònim Job, Folguera ja havia començat a fer crítiques d'obres a la secció «Llibres». Paral·lelament, entre el setembre de 1913 i el maig de 1914 a la nova secció «De cultura catalana», el crític que firma amb «F.» —possiblement també Folguera— hi desenvolupa una tasca similar. Més que ressenyes d'obres publicades, aquí el crític ofereix notes d'actualitat relacionades, no només amb llibres, sinó també amb revistes, conferències, decisions institucionals, projectes, etc. Hi reapareixen informacions sobre les traduccions de Massó i Ventós, l'antologia de Pérez Jorba, el diccionari de Rovira i Virgili i obres d'autors presents a les pàgines del *Diari*, com Pujulà, Salvà, Sitjà, Palol, Granger, etc., entre d'altres com d'Olwer, Rubió i Lluch, López-Picó, Ors o Carner, «el poeta heroicament renovellador» (*DS*, 06-11-1913).

ànima amb lo que han escrit en fret» (*DS*, 02-10-1913), dos anys després ja s'expressa en termes molt més propers als de Roland. A propòsit de *Poemes de neguit* de Folguera, Poal ja se servirà d'expressions com «equilibri entre el sentiment i el seny», el poeta «a semblança del químic», la «disciplina» i la «cambra de treball» o la poesia sotmesa a una «norma» (*DS*, 03-10-1915): els seus criteris d'anàlisi, sense perdre un punt de confusió conceptual, ja estaran molt més en sintonia amb els de Folguera i la crítica noucentista. Claudi Rodamilans i Pere Valls també estaran estretament lligats al pensament folguerià (Marrugat 2006: 20). I el «Primer Grup del *Diari*» en bloc, des de la crítica o la nota d'actualitat, des del comentari polític o la creació literària, anirà evidenciant —més o menys conscientment, amb més o menys contradiccions i matisos, però de manera singular dins del clos ciutadà— una nova manera d'entendre la cultura i el país (vegeu, en relació amb el relleu generacional, Folguera i Duran 1931: 14-15).

DE L'ART CIVIL I DE L'ARTICULACIÓ

L'emergència d'aquests joves escriptors i la disseminació de concepcions i discursos noucentistes a la ciutat i des de la ciutat coincideixen, no pas fortuïtament, amb una reformulació dels objectius del catalanisme polític regionalista. El projecte de la «Catalunya endins», defensat i impulsat per Prat de la Riba com a pas previ a la reforma de l'Estat, es desplega precisament durant la segona dècada del segle xx i busca dotar el país d'instruments de govern propis i relativament autònoms per a una actuació real i eficaç dins del territori —la Mancomunitat com a fita més emblemàtica. L'articulació del país passa a ser un dels objectius prioritaris del Noucentisme i consegüentment les realitats extrabarcelonines guanyen presència en els debats i les pràctiques polítiques i culturals. Es tracta de possibilitar un equilibri harmònic entre les diferents parts del territori, tant en l'aspecte econòmic com en el cultural, per tal de superar la macrocefàlia del país i aconseguir-ne un funcionament orgànic (Panyella 1996: 41-42; Murgades 2002).

El projecte de la «Catalunya endins», la voluntat de vertebració i la consegüent nova mirada cap al territori posen en relleu que l'èxit de l'empresa noucentista passa en bona part per la capacitat de «reclutar», orientar i apoderar col·laboradors de ciutats secundàries. Aquests col·laboradors, com els defineix Murgades, són «agents dinamitzadors, especialment en l'àmbit de la cultura, cridats a erigir-se en creadors d'opinió arreu de les localitats respectives, i sempre d'acord amb els grans punts programàtics del catalanisme tal i com aquest és desenvolupat al llarg de les primeres dècades del segle xx per la Lliga Regionalista» (Murgades 2002: 42). L'interès dels «agents dinamitzadors» per participar en aquest projecte de país, el seguiment i promoció que en faran els cappers noucentistes, així com la voluntat de col·laboració entre els uns i els altres faran que puguem veure el procés d'expansió del Noucentisme com el resultat de tres moviments complementaris: el de direcció, el de col·laboració i el de recepció.

En la bibliografia sobre «segones ciutats» es parla de «prova pilot» en aquelles ciutats en què el protagonisme de l'expansió recau en la direcció, és a dir, en la voluntat i els

projectes explícits dels principals actors del moviment d'incidir en una determinada ciutat (Aulet 1995). En canvi, es parla d'emmirallament —«mimetisme» (Planes 1992: 470) o «calc» (Gassol 2008: 40)— en aquelles en què el pes sembla recaure (i sovint reduir-se) a l'individu o grups locals receptors. En les primeres, més connectades a la capital, el grau de col·laboració entre la intel·lectualitat local i la de Barcelona és, òbviament, més estreta. L'assumpció de l'ideari i l'estètica també hi és més profunda i, en general, deriva en una producció artística i literària més fecunda. Tot i que Sabadell no sembla ser una de les paradigmàtiques «segones ciutats» per als verbalitzadors noucentistes, l'estudi d'aquests anys no només revela una forta voluntat *receptora* dels joves redactors del *Diari* —és a dir, la voluntat d'entroncar les dinàmiques locals amb la modernitat del projecte sociocultural gestat a la capital—, sinó també una intensa *col·laboració* entre cercles culturals i, fins i tot, una *direcció* preceptiva exercida en certs moments des de Barcelona —concretament, com veurem, a través del *Glosari* de Xènius.

A l'apartat anterior hem vist prou clarament l'interès de recepció del «Primer Grup del *Diari*» i de Folguera ben singularment, és a dir, la voluntat manifesta de culturitzar-se i alhora de formar el seu públic en les coordenades ideològiques i estètiques del Noucentisme, en aquest cas principalment a través de la literatura. Tanmateix, i malgrat que, com dèiem, Sabadell no és de les ciutats més presents en els textos programàtics coetanis sobre l'articulació, hi ha una relació ben estreta entre la intel·lectualitat local i els cappers del moviment. La connexió amb la capital compta amb figures d'enllaç que durant aquests anys desenvolupen un paper clau perquè aquesta relació sigui possible.

Una d'aquestes figures és l'escriptor i periodista Joan Costa i Deu, estretament vinculat als cercles intel·lectuals barcelonins, home de la Lliga i redactor en cap de *La Veu de Catalunya*. A Sabadell és considerat «l'ànima del moviment intel·lectual en la benemèrita Lliga Regionalista de Sabadell» (Lliga 1908: 60), dirigeix diverses publicacions (*Diario de Sabadell*, *Catalunya: publicació quinzenal*), fa de corresponsal d'altres publicacions territorials d'òrbita noucentista (Balcells 2006) i participa activament en actes culturals diversos a la ciutat. Als anys vint també fundarà les cèlebres col·leccions «Biblioteca Sabadellenca» i «Els Nostres Goigs», dues plataformes culturals que fixaran una determinada interpretació de la tradició literària local des de la Renaixença ençà i que ideològicament se seguiran situant al servei del projecte de la Lliga (Martín 2006).

Costa i Deu és el principal organitzador d'un dels esdeveniments que funcionaran com a avantsala del fenomen que aquí anomenem Noucentisme territorial a Sabadell: el certamen literari de 1907. Es tracta del setè certamen literari de la ciutat i, a diferència dels sis anteriors, aquest ja forma part de l'estratègia d'expansió ideològica del catalanisme regionalista (Comadran 2014b). La composició del jurat és definidora del perfil cultural de l'acte: Jaume Collell, Josep Puig i Cadafalch, Josep Carner i Manuel Folch i Torres, a més dels sabadellenes Francesc X. Sallarès i Ribot i Serra. Tots els parlaments d'aquella festa apunten en una mateixa direcció: l'exaltació de l'anomenat «art civil».

El discurs presidencial de mossèn Collell és prou eloqüent en aquest sentit, en la mesura que defensa un projecte políticocultural que pren l'alta cultura com a base (una cultura que s'oposa a l'«avilataada musa de carrer») i que, per virtut de la seva modernitat (és una cultura del «nou temps»), la seva transversalitat (és una cultura «democratisada»), genuïnitat (que té «la terra» com a referent) i capacitat d'atracció o disseminació (actua

com a «llavors beneytes»), possibilitarà, en sintonia amb les formulacions escatològiques coetànies, una transformació social i política redemptores:

Nosaltres, los catalans del nou temps, podem dir que l'hem democratisada la Poesía, sense ferla una avilatada musa de carrer; nosaltres no l'hem fet *l'art per l'art*, sinó que hem fet art per fer Patria; en una paraula, los nostres poetes han amarat de poesia la terra, perquè hi prenguessen ferm les llavors beneytes que van florint y granant en aqueix rumbós espigatge social y polítich de justes reivindicacions y de aspiracions salvadores (Lliga 1908: 70).

Els discursos, la nòmina de premiats i el tipus de recepció que la premsa catalanista fa d'aquest certamen s'adscriuen a aquestes mateixes coordenades. La importància d'aquesta festa de «l'art civil» queda palesa en el luxós volum commemoratiu de 195 pàgines que es publica l'any següent i que inclou la crònica, les obres premiades i les semblances del jurat amb imatges (Lliga 1908). Qui s'encarrega d'editar-lo és mossèn Lluís Carreras, una altra de les figures clau d'enllaç entre cercles intel·lectuals de la ciutat i de la capital, home molt proper a Prat de la Riba (Viñas i Camps 1985: 12) i un dels intel·lectuals a qui Xènius expedeix el carnet de «noucentista» des del *Glosari* (LVC, 31-10-1913). Carreras, com veurem, protagonitza una reinterpretació de la tradició catòlica local en clau catalanista i, en tant que «pare espiritual» dels joves escriptors catòlics, serà un dels personatges més influents dins del «Primer Grup del *Diari*».

El caràcter programàtic d'aquest certamen no tindrà continuïtat en els dels anys següents —caldrà esperar fins el 1920 perquè el Grup de Sabadell protagonitzi una operació similar a la de Costa i Deu—, però haurà contribuït a construir l'univers simbòlic en què s'emmarquen els fundadors i primers redactors del *Diari*. Tot i que no en forma de certamen, el desembarcament noucentista de 1907 s'anirà repetint, amb més o menys representació, en diversos actes al llarg de les primeres tres dècades del segle xx: és el cas dels cicles de conferències de 1907-1908 organitzats pel Centre Català i el Centre de Dependents de Sabadell; la Missa Nova de Lluís Carreras el 1909 i les seves conferències anuals a l'Acadèmia Catòlica; els diversos actes multitudinaris de suport a la Lliga del Bon Mot que tenen lloc a Sabadell i pobles del voltant entre 1911 i 1912; les conferències de Pompeu Fabra de 1913; el Concurs de Lectura i Escriptura de l'Idioma Català organitzat el 1914 per l'APEC precisament amb l'objectiu de popularitzar les Normes de l'IEC, que va presidir Pompeu Fabra i que va rebre l'adhesió i el suport material dels principals intel·lectuals del país; els homenatges oferts a escriptors emblemàtics de la tradició literària catalana local, com els de Manuel Ribot i Serra i Agnès Armengol de 1912 i 1913 respectivament; els actes institucionals d'assessorament vinculats a les excavacions de la Salut el 1914; els actes al voltant de l'adjudicació —fallida— a Sabadell de la primera Biblioteca Popular el 1915; les conferències de Bofill i Mates sobre llengua, cultura i nacionalisme de 1916 i 1917, etc. Aquest tipus d'actes col·lectius s'estendrà també al llarg dels anys vint.⁷

7. De fet, el relleu/desplaçament del «Primer Grup del *Diari*» i del seu univers simbòlic a mans del Grup de Sabadell a partir de 1923 també quedarà escenificat en un acte de col·laboració entre grups

Durant la dècada de 1910, però, hi ha un esdeveniment que sobresurt per sobre de la resta: l'Exposició d'Art Nou Català de 1915. Folguera n'és el principal organitzador i compta amb l'ajuda imprescindible d'una tercera figura important durant aquests anys: el sabadellenc Santiago Segura, el marxant d'art i propietari del Faiang Català de Barcelona. Segura és el màxim dinamitzador del mercat artístic català i té contacte amb la majoria dels joves artistes que Folguera considera el nou paradigma de la modernitat. Per la xarxa d'espais interconnectats de Segura —galeries, editorial, llibreria, publicacions periòdiques i taverna per a reunions, tertúlies i conferències—, hi passen, entre tants d'altres, els màxims representants del Noucentisme pictòric, en exposicions com les de Joaquim Sunyer (1911), Enric Casanovas (1911) o Josep Clarà (1912). Segura també està estretament vinculat al grup que impulsa Francesc Pujols de Les Arts i els Artistes. Els artistes que exposen a Sabadell, de fet, provenen d'aquests cercles. Segura no només hi posa els contactes, sinó que també s'encarrega de la recepció, emmagatzematge i trasllat de les obres d'art compromeses per a l'exposició de Sabadell.

L'Exposició d'Art Nou Català torna a imbricar les ànsies de modernització local amb els ritmes intel·lectuals del país i aplega una trentena d'artistes com Enric Casanovas, Xavier Nogués, Isidre Nonell, Josep Obiols o Joaquim Sunyer, entre d'altres. Alguns d'aquests també hi participen com a conferenciants, com és el cas de Joaquim Torres Garcia, Feliu Elias i Josep Aragay, que comparteixen cicle amb Eugeni d'Ors. Un altre autèntic desembarcament noucentista, doncs. Els dies previs a l'exposició, Folguera, Poal i Aregall i Duran i Tortajada, a més de Silvestre Romeu, Miquel Moratons i J. Vilar Colomé, publiquen un manifest que carrega contra l'immobilisme de la ciutat, que propicia una bona colla d'articles a la premsa i que, finalment, motiva una contraexposició a l'Acadèmia de Belles Arts de Sabadell (Castells 1961: 563-570; Martín 2015: 55-61).

La revista *Vell i nou*, editada per Segura, serà una de les revistes d'òrbita noucentista que, arreu del país, s'anirà fent ressò d'aquests actes. Tanmateix, la revista que hi dona més cobertura i que representa el darrer exemple de plataforma noucentista i projecte *col·laboratiu* que s'esmenta en aquest apartat, és la revista *Ars*. Pensada i animada altre cop per Joaquim Folguera, *Ars* (1914-1915) s'incardina amb les coordenades ideològiques del Noucentisme i actua com a punt de trobada entre l'obra d'escriptors i artistes de la ciutat amb primeres figures literàries i artístiques del moment. Hi participa bona part dels joves aplegats al *Diari* —el redactor en cap dels sis primers números és Joan Arús—, i s'hi ressenyen i es dona entrada a algunes de les obres que més influència tenen entre aquests, com les de Carner o López-Picó. El grup d'*Ars* també actuarà circumstancialment com a editorial i publicarà una luxosa edició d'*Oració de l'Institut* (1914), la primera memòria de les tasques de l'Institut d'Estudis Catalans llegida per Eugeni d'Ors en la festa inaugural de la Biblioteca de Catalunya la nit del 28 de maig de 1914.

Ars aspirava a «poder ésser un dia tornavèu del esperit literari i artístic, no ja sols de la nostra ciutat sinó de Catalunya tota» (*Ars*, octubre de 1914), seguint els auguris de *La*

intel·lectuals —el de la fundació de La Mirada, apadrinada per Carner, Guerau de Liost i Riba (Bach 1992: 63-64). L'actuació posterior d'aquest nou grup també estarà caracteritzada per l'interès a imbricar els projectes d'interès local amb els d'interès nacional (la Lliga d'Associacions de Música com a exemple i paradigma).

Veü de Catalunya, que li preveia «la finalitat d'orientar per camins no massa habituals a l'element jove més que's daleix per seguir les correnties de cultura mundial que tenen una alta representació a Catalunya» (LVC, 01-12-1914). Amb tot, i malgrat la importància dels col·laboradors i la qualitat de les col·laboracions, la realitat és que *Ars* no sobreviurà ni a la manca de subscriptors, ni a la qüestionable gestió que en fan els seus impulsors. Folguera entindrà el fracàs d'*Ars* com una conseqüència de les limitacions de l'ambient de «segones ciutats».⁸ Els seus projectes de país —*Ars* n'havia de ser un, en tant que far per als escriptors novells— no tenen cabuda en una ciutat industrial que culturalment avança a un altre ritme, que no entén i no permet que creixin els projectes dels seus joves pensadors. *Ars*, dirà Folguera en el text de comiat, haurà estat «no una publicació orientadora, sinó el testimoni clar d'una evolució» (*Ars*, desembre de 1915). Amb el final d'*Ars* acaba també l'«etapa sabadellenca» de Folguera i, amb aquesta, el període més prolífic del «Primer Grup del *Diari*» i del Noucentisme a Sabadell.

Amb tot, tots aquests «desembarcaments» i projectes de col·laboració, via actes i plataformes, hauran servit per anar teixint un univers simbòlic lligat al catalanisme i al reformisme mesocràtic en una ciutat que era molt conscient de la seva força industrial però que desconeixia el seu pes cultural i literari. Aquest «marc simbòlic reeixit i específic» (Capdevila 2010: 27) i l'«actitud» que en deriva (Manent 2002) són a Sabadell, com ho són per a altres ciutats que reben l'influx del moviment —com Tàrrrega o Reus, per esmentar les poblacions a què fan referència les anteriors citacions—, part consubstancial del Noucentisme territorial. Aquests símbols i aquesta actitud ajuden a construir una determinada imatge de les lletres sabadellenques —una tradició literària caracteritzada per la relació catalanisme-catolicisme-alta cultura— que, sent percebuda com a genuïnament pròpia, ultrapassa les valls del que és local i circumstancial. Les ja esmentades «Biblioteca Sabadellenca» i «Els Nostres Goigs» que funda Costa i Deu són resultat i altaveu d'aquest procés —unes editorials que, significativament, deixaran fora altres tradicions igualment genuïnes i fecundes com la popular, que té en els teatres la seva principal plataforma.

Que Sabadell entra —i queda finalment visibilitzada— en l'òrbita de les «segones ciutats» del Noucentisme queda confirmat en el debat que suscita i canalitza Eugeni d'Ors des del *Glosari* i *Quaderns d'Estudi* (Murgades 2002). En les gloses «Prèdica als solitaris» (LVC, 15-09-1917), «Còrdia» (LVC, 21-09-1917) i «El mercat d'inquietuds» (LVC, 21-09-1917), Ors planteja l'aïllament cultural dels intel·lectuals de comarques i advoca per crear ponts de contacte entre ells, i entre ells i les seves ciutats respectives. El que Ors posa sobre la taula, doncs, són les limitacions del procés d'articulació que s'havia engegat de manera decidida a partir de 1910 i que havia de constituir la base del Noucentisme territorial. Aquestes gloses reben respostes de diversos «solitaris» d'arreu del territori. La de Sabadell la signa Joan Arús amb «Glossa a una glossa de Xènius», publicada al *Diari de Sabadell* (DS, 20-09-1917), un text posteriorment reproduït pel mateix Ors a l'exemplar de desembre de 1917 de *Quaderns d'Estudi*, juntament amb altres res-

8. «Folguera va rebre un gros desengany. Jo crec que va contribuir en gran mesura a la decisió d'anar a viure normalment a Barcelona. Folguera es va donar compte que l'ambient de Sabadell era enrarit i que no havent pogut arrelar una revista, difícilment hom podia pensar d'una manera seriosa en fer altres temptatives més transcendents» (Poal i Aregall 1933c: 3-4).

postes d'Àngel de la G. Grau —Reus—, Pere Llobera —Valls— i Polifil (pseudònim de Francesc Fontfreda) —Olot.

Així, el 1917, Arús s'adreça a Xènius, «caríssim Mestre», exposa la precària situació dels artistes a Sabadell i proposa com a solució la coordinació d'esforços entre el sector «material» de la ciutat i l'«espiritual». En altres paraules, planteja la necessitat de la subvenció i el mecenatge per al desenvolupament d'una cultura de minories selectes. A més, proposa per primera vegada la creació d'una entitat —que als anys vint es concretarà en forma d'ateneu— per permetre «l'acoblament sota un mateix sostre de tots els artistes». Si bé hi ha propostes concretes, el to general de l'article d'Arús és deutor de l'idealisme i de l'imaginari del moviment de què se sent partícip: «el nostre ideal seria el de fer una Grècia noucentista» (*DS*, 20-09-1917). Aquesta «prèdica» de «solitari» de «ciutat secundària» no és sinó la constatació de la crisi del Noucentisme i del seu empelt local, en un moment en què el grup noucentista sabadellenc ha perdut força i una nova generació, la colla de Trabal, Oliver —i aviat, també Obiols—, comença a fer-se sentir. Precisament és Trabal qui dos anys després de l'inici d'aquest debat, l'11 de novembre de 1919, pronunciarà la conferència «Les ciutats solitàries de Catalunya» —ressenyada per Arús al *Diari* (*DS*, 18-11-1919)—, que en certa manera pot ser entesa com a corol·lari dels planys i teoritzacions de tots aquests anys i com a pla d'acció de l'articulació futura (sobre l'estratègia que dissenyen, vegeu Campillo / Balaguer 2010: 162).

Així doncs, la ciutat de Sabadell havia esdevingut una «segona ciutat» de la constel·lació noucentista per virtut i obra del grup de joves escriptors del *Diari*, que havien protagonitzat la *recepció* de l'ètica i l'estètica del moviment via literària i artística, i de l'entramat d'actes i plataformes que havien possibilitat la *col·laboració* entre els cercles intel·lectuals locals i les elits barcelonines. Amb el benentès que tota col·laboració sol comportar un contingut preceptiu per part d'aquells que es desplacen a Sabadell —el cas de Collell i la defensa de l'art civil, per exemple, o del Concurs de Lectura i Escriptura de l'Idioma Català i la voluntat explícita d'estendre les *Normes* de l'IEC—, els casos de *dirrecció*, és a dir, de projecció o monitoratge d'aquests actes i/o plataformes des de fora són més aviat escassos. Tanmateix, hi ha un exemple il·lustratiu a mitjan anys deu, amb Poal i Aregall com a protagonista, que demostra que els noucentistes de la ciutat havien passat a formar part d'aquelles «elits reclutades» i que la literatura havia deixat de ser un passatemps per esdevenir un dels principals cavalls de batalla del tipus de construcció simbòlica a què s'ha al·ludit abans.

Poal i Aregall el 1914 publica *Gloses femenines*, un conjunt de gloses sobre l'elegància que imiten l'estil de Xènius i que l'autor presenta com a preceptiva civilista per a la dona en societat. Aquesta obra li farà guanyar adeptes i detractors, i el signe de les crítiques d'uns i altres correspondran en bona mesura a les filies i fòbies dels crítics en relació amb el Noucentisme. Per a molts, amb *Gloses femenines*, el jove glosador «feminista» s'haurà revelat «por el lenguaje y el pensamiento» com un dels deixebles més destacats del Pantarca (Montoliu 1914). És per això que Eugeni d'Ors, que el felicita des del *Glosari* amb un text que ha esdevingut paradigmàtic de la verbalització noucentista,⁹ no veu

9. Es tracta de la glosa de Xènius «La politique du coup d'épingle», publicada originalment a *La Veu de Catalunya*, 23-06-1914, edició matí, p. 1; inclosa dins Ors 2005: 853-854, i recollida, entre d'altres, en estudis de referència com el dossier Castellanos 1980.

amb bons ulls la deriva «modernista» d'aquest novell assagista noucentista. En efecte, Poal participa en la renovació lírica que es porta a terme a la secció «Estrofes al vent» del *Diari*, en la mesura que imita els models que Folguera i Arús exporten del parnassianisme i del simbolisme. Poal, però, més que per la musicalitat i la forma, se sent atret per la vessant més decadentista i suggestiva del simbolisme i pel transcendentalisme septentrional dels escandinaus. Així, al costat dels temes de la dona i l'amor —de l'interès «feminista»— Poal poetitza els de Déu i la mort. Sovint uns i altres hi són entremesclats i en surten poemes de to decadent com «Memento» (*DS*, 04-11-1913), «Tètrica oblació» (*DS*, 29-11-1913) o «En el trànsit de l'amada» (*DS*, 07-02-1914), en què, respectivament, es canten «els verms que en la carn morta tan de temps han pasturat», es demana a la Mort que acabi amb «la tormentor de ma agonia» i es pregunta a Déu «aquella amada que và-reig posseí / perquè l'heu atuída?». Poal, en definitiva, se sent atret per la suggestió més que no pas per l'examen racional o la recreació harmònica. Tant és així que al final de *Gloses femenines* anuncia que té en preparació un llibre que es titularà *Versos de dolor i de follia*. Aquest llibre, però, no s'acabarà publicant mai, precisament per la intervenció de Xènius. Des del *Glosari* Xènius alligona el jove preceptista i l'adverteix que el «títol» de noucentista comporta responsabilitats tals com la coherència i la militància:

[...] Vós, glosador nou, Miquel Poal de Sabadell! La vostra feina no val menys, per a «punxar» l'esperit de la vostra ciutat, que tot un certamen literari. I el vostre saber sobre conducta femenina prou és gai saber. I el seguit del vostre glosar, festa d'amor i galania! Ara, doncs, cal de l'ofici, com ne preneu la glòria, prendre'n la responsabilitat. Ja no sabríem acontentar-nos amb una festa. Ja, además de Jocs, volem Treballs. Així, d'avui endavant, per haver-la presa sota magisteri, d'aquesta ciutat vostra, ens en responeu vós. I ens responeu, sobretot, de la vostra vida i de la coherència d'ella i de la seva unitat de sentit.

Vol dir, entre altres coses, que, un cop presa seriosament aquestes funció i missió, ja no podreu publicar el nou llibre que anunciieu encara, sota nom de *Versos de dolor i de follia*. ¿Dolor i follia? ¿Versos romàntics sota ploma de glosador? Vós, que, segons bona doctrina, considereu immoral en art «remoure les passions violentes», ¿oblidariéu això no en el moment de compondre versos, cosa disculpable, sinó en el moment de publicar-los, cosa que ja no es podria perdonar? —No, glosador Miquel Poal de Sabadell! Torno a dir-vos que cal, de la doctrina que a «Coups d'épingle» professeu, respondre amb tota una vida. Vós us haveu donat a servei de Diva Elegància. Està bé. Però Diva Elegància amb Escabellada Follia no lliguen prou. Cal triar. Si totes dues volguéssiu reunir, us fugirà la millor de les dues. Si volguéssiu barrejar vi i vinagre, vinagre us quedaria només. No és possible —Oh! glosador de la última hora— servir dos senyors.¹⁰

L'interessant del cas és que Poal no només es desdiu de publicar el llibre de poesia, sinó que també deixa inacabades les altres dues obres que s'anunciaven conjuntament al final de *Gloses femenines* —la novel·la *Eulària* i un assaig sobre *Les flors del mal* de Charles Baudelaire—, i, de fet, abandona completament qualsevol intent literari que el pugui relacionar amb l'«Escabellada Follia». D'aquesta glosa ençà, Poal només publica-

10. XÈNIUS [Eugeni d'Ors]: «Noves paraules al glosador nou», *La Veu de Catalunya*. Barcelona, 23-06-1914, edició vespre, p. 1, inclosa dins Ors 2005: 854-855.

rà poemes religiosos, i el poema amorós d'imprecació serà substituït per l'epigrama característic dels representants noucentistes. Sembla, per tant, un cas diàfan de guiatge ideològic i de la concepció orgànica del moviment. Si Folguera fa evolucionar la seva crítica cap als postulats arbitraristes, Xènius el manté literàriament dins dels paràmetres ideològics i estètics que predica per al Nou-cents.

EL PES DE LA CIUTAT MITJANA

El procés de recepció del Noucentisme i les formes amb què aquest es tradueix a Sabadell, i arreu de Catalunya, estan condicionats per la tradició local. L'actuació del «Primer Grup del *Diari*» té lloc en un context marcat per figures de prestigi que dirigeixen les principals entitats i la premsa d'òrbita burgesa que exerceixen una funció reguladora de la vida cultural. L'anomalia política de Catalunya respecte a la situació coetània de les nacions-estat modernes, que, entre altres coses, tenen control dels aparells ideològics d'estat, impossibilita un tipus d'autoconstrucció nacional basat en una existència cultural legítima, plena, reconeguda i amb un marc simbòlic comú de referència. Això fa que a sobre dels problemes de comunicació derivats d'una infraestructura precària, la burgesia reformista es trobi amb els problemes de coherència i cohesió nacionals derivats de l'aiguabarreig cultural i la diglòssia. D'entre les conseqüències que segueixen a aquest estat de coses, n'hi ha una que és pertinent de remarcar aquí: s'accentua la parcel·lació de les realitats culturals al llarg del territori.

Cada municipi, cada «segona ciutat», manté una tradició pròpia i singularitzada que constitueix en la majoria de casos la base formativa de les joves elits. El membre del «Primer Grup del *Diari*» Joan Sallarès sintetitza aquesta idea quan, en una novel·la ambientada al Sabadell dels anys deu, el narrador afirma que «la ciutat mitjana pesa damunt del ciutadà» (Sallarès 1959: 11). És el mateix concepte a què es refereix Miquel Carreras, en una conferència sobre el moviment comarcal català, quan afirma que «Catalunya és una federació composta de petits Estats» (Carreras 1932: 1). La versió del Noucentisme territorial a cada ciutat és, senzillament, el Noucentisme possible i en el mosaic dels diferents arrelaments hi ha la imatge real dels èxits i fracassos d'aquest procés d'expansió i articulació que, com hem dit, comença el 1910 amb el projecte de la «Catalunya endins».

Hi ha diverses figures intel·lectuals de la tradició local que, tot i alienes —o directament oposades— als projectes noucentistes, tenen un paper cabdal en la formació dels joves del *Diari*. D'entre aquestes, sobresurten: a) Fèlix Sardà i Salvany; b) Manuel Ribot i Agnès Armengol; i c) Josep Cardona i Anton Navarro. Cadascuna representa paradigmàticament una manera d'entendre la literatura i el paper de l'intel·lectual diferent i pròpia de la seva generació. Posteriorment hi haurem d'afegir els noms de Trabal, Oliver i Obiols, que representaran la lleva posterior a l'estrictament noucentista i que tindran un paper clau, ja no en la formació, però sí en l'evolució del primer grup i del Noucentisme a la ciutat.

D'entrada, bona part dels joves que entren com a redactors del *Diari* el 1910 s'havien donat a conèixer com a lletraferits dins de l'entramat institucional creat i controlat pels anomenats «prohoms» de la tradició local. A més de la formació rebuda per part d'institucions com l'Acadèmia Catòlica, el Centre Català, la Lliga Regionalista o l'Escola Pia, entre d'altres, les publicacions locals funcionen com a plataformes primerenques. Els diaris *Gazeta del Vallès* (1908-1917), de Sardà i Salvany, i *Acció Catalana* (1907-1909), d'Antoni de Pàdua Capmany, havien acollit els primers escrits dels redactors del *Diari*. Per la seva banda, Ribot i Serra era el director de *Revista de Sabadell* (1884-1935), i si bé no era gaire partidari d'acollir el jovent a la seva publicació, sí que ho era a l'hora de donar suport a tot tipus d'actes públics —per exemple, presidint l'esmentat certamen literari de 1912, acte fundacional del «Primer Grup del *Diari*».

Les figures de Sardà, Ribot-Armengol, Cardona-Navarro encarnen la tradició literària catalana culta i, per tant, formen part dels models locals respectats per la lleva noucentista. Un dels llibres emblemàtics del tipus de literatura d'aquesta tradició local fins a l'entrada de la segona dècada del segle xx és *Àlbum de Nostra Senyora de la Font de la Salut* (1912), una miscel·lània literària posada al servei de la religió i enquadrada en els paràmetres del catalanisme renaixentista. Ara bé, en la mesura que aquests models primerencs s'oposen en més o menys grau als ideals estètics i/o ideològics del Noucentisme, durant la dècada de 1910 es produeix un procés de reinterpretació d'aquests autors. El cas més clar en aquest sentit és la relectura que, amb mossèn Lluís Carreras al capdavant, es fa de la figura i obra de Fèlix Sardà i Salvany des de les pàgines del *Diari*. Les tesis de Sardà, autor de l'opuscle *El liberalismo es pecado* (1884), venien a qüestionar tant les bases de la revolució burgesa feta mig segle abans (Masjuan 2006: 25) com el lligam catolicisme-catalanisme formulat per Torres i Bages i que era a l'arrel de l'ideari noucentista. Carreras, proper a l'església catalanista però deixeble de l'apologeta local, trobarà la manera de destacar el «sentit catalanesc» de Sardà i tot el *Diari* en bloc retrà tribut el 1915 al «patriota fidelíssim» (DS, 25-04-1915). Després de la seva mort, el 1916, la reinterpretació en clau catalanista serà encara més desacomplexada (vegeu Comadran 2014a: 48-62).

En un sentit més estrictament literari, el «Primer Grup del *Diari*» també va definint el lloc que atorguen a Ribot-Armengol i Cardona-Navarro dins la tradició local. Si bé són molt presents en les seccions literàries dels primers anys del *Diari*, aviat perdran protagonisme i «pes» com a referents literaris. Pel que fa a Ribot i Armengol, els homenatges que se'ls reten respectivament el 1912-1913 i 1924-1925¹¹ —així com el número mono-

11. Per a aquests actes, vegeu «L'homenatge an en Ribot i Serra», DS, 15-06-1912, p. 1-2; R. R., «L'homenatge a N' Agnès Armengol de Badía», DS, 18[sic: 20]-05-1913, p. 2; «L'homenatge an En Ribot i Serra», DS, 01-10- 1924, p. 1. En aquest darrer acte s'acorda engegar la Biblioteca Sabadellenca —l'editorial concebuda per la Lliga com a instrument per fixar el cànon intel·lectual i ideològic local— amb una antologia poètica de l'obra de Ribot i Serra, a cura de Joan Costa i Deu i Joan Sallarès. Després d'aquest primer llibre, la col·lecció seguirà amb la segona edició d'un altre llibre seu. Els volums tres i quatre són homenatges simètrics dedicats a Agnès Armengol: una antologia poètica, a cura de Costa i Sallarès, i una segona edició del poema *Redempció* —que precisament havia motivat l'homenatge de 1913—, amb pòrtic de Josep Lleonart. És la confirmació d'una determinada interpretació del passat que situa Ribot i Armengol com a iniciadors de les lletres sabadellenques.

gràfic de *Garba* dedicat a Ribot (maig 1921)— els consolida com a iniciadors de la tradició literària catalana culta a la ciutat, alhora que els releguen a un paper d'escriptors merament honorífics. L'obra de mossèn Anton Navarro i la de mossèn Cardona també es van diluint a les pàgines del *Diari* i la interpretació que se'n fa els enquadra en un estadi intermedi entre renaixentistes i noucentistes (vegeu, per exemple: *DS*, 12-01-1913). Sobretot a través de Folguera, el *Diari* progressivament tendeix a reproduir i comentar l'obra d'escriptors d'òrbita noucentista i a ressituar primers models com Maragall.

L'heterogenia tria de models i antimodels al llarg d'aquests anys respon a la confusió terminològica i conceptual que es produeix en la recepció del Noucentisme abans de 1910¹² i a la feblesa dels escriptors aplegats al *Diari* per articular un projecte sòlid que pugui confrontar-se a d'altres. De fet, els antimodels locals dels joves noucentistes a la ciutat són bàsicament aquells que difereixen de la tradició catalana culta local, és a dir, republicans i anticatalanistes, a més d'una idea vaga de l'artista modernista que atempta contra el pragmatisme essencial que, segons la creença popular, caracteritza el sabadellenc. Perfils d'escriptors, doncs, que a Sabadell han estat marcats per la diglòssia i que pràcticament no han deixat llegat literari en català. Tret d'aquests antimodels, tot el que no s'oposa frontalment als interessos dels joves del *Diari* hi és respectat o, si més no, tolerat. Només des d'aquest punt de vista es pot entendre que al *Diari*, en plena campanya a favor de les Normes de l'IEC, els redactors tolerin —però no s'adscriguin a— la sèrie d'articles que el pare de Poal i Aregall hi publica en defensa d'un diccionari alternatiu al de Fabra elaborat per ell mateix.¹³

Més enllà dels referents de la tradició local, la confusió conceptual d'aquests anys també afavoreix l'aparició d'escriptors que, tot i actuar al marge de les coordenades ideològiques del Noucentisme, comparteixen algun dels seus eixos d'actuació. Aquests autors assoleixen gran notorietat dins la ciutat i tenen un paper clau en la difusió de certes idees i certa terminologia de filiació noucentista. Formen part, doncs, d'aquest «pes» propi de la ciutat mitjana. Cronològicament, a Sabadell destaquen en aquest sentit Diego Ruiz, Gabriel Alomar, Max Bembo i Joan Salvat-Papasseit.

Les seves intervencions responen a moments, bagatges i objectius diferents però comparteixen trets comuns. Tots quatre provenen de l'esquerra catalanista —o radical— i les seves proclames van lligades a l'elevació intel·lectual de la ciutat —símbol del progrés i de la nació. Uns les vinculen a la construcció de la ciutat ideal —és el cas dels tres

12. La primera referència que he trobat del terme «Noucentisme» a Sabadell és en un article publicat a *Gazeta del Vallès*, reproduït de *Correo de Lérida*, d'Ana-Grau: «Els noucentistes», *Gazeta del Vallès*, 25-03-1909, p. 1-2. Es tracta d'un text crític amb allò que l'autora considera esnobisme cultural per part d'uns joves poetes «arbitristes, eclèctics, imperiosos», que viuen de cara a Europa i d'esquena a la cultura catalana.

13. Es tracta del diccionari fonogràfic de Josep Poal i Jofresa *Les nostres beceroles* (Barcelona: Impremta de Joaquim Horta, 1914). Els articles publicats al *Diari de Sabadell*, com a resposta a una crítica curiosament del també antinormista Ramon Miquel i Planas, són: «La qüestió ortogràfica encara. Contestant al senyor Miquel i Planas» (25-11-1914), «La qüestió ortogràfica encara. Contestant al senyor Miquel i Planas II» (26-11-1914), «La qüestió ortogràfica encara. Contestant al senyor Miquel i Planas III» (27-11-1914), «La qüestió ortogràfica encara. Contestant al senyor Miquel i Planas IV» (06-11-1914), «La qüestió ortogràfica encara. Contestant al senyor Miquel i Planas V i últim» (08-11-1914).

primers—, altres a combatre «l'anèmia ideal dels homes de la Lliga» —com diu Salvat (1923). Sigui com sigui, tot i partir d'ideals propis de l'esquerra, les respectives obres estan lligades a la figura i obra d'Eugeni d'Ors i manlleven formes i conceptes del *Glosari*: les gloses de Fósforo, d'Alomar; les gloses de Jordi de Sant Jordi, de Max Bembo; les gloses de Gorkiano, de Salvat; així com la teorització escatològica de Ruiz, comparteixen amb el *Glosari* de Xènius la voluntat de transformar la realitat segons els ideals del nou segle. Per a tots aquests autors, una ciutat amb una forta tradició republicana i obre-rista, que conviu amb un sector catalanista amatent a les directrius de la capital, esdevé un espai adobat per als respectius projectes.

Diego Ruiz i Gabriel Alomar apareixen abans de la fundació del *Diari*, amb motiu de les «Vetlles populars» que organitza el Centre Català durant el curs 1907-1908 i que consisteixen en un cicle de conferències amb professionals, acadèmics i especialistes sobre temes diversos del món intel·lectual català. Ruiz titula la seva «La lliberació de Catalunya és una qüestió d'estètica», en la qual, amb la prosa grandiloqüent que el caracteritza, a cavall entre la sistematització i un boirós misticisme, predica la llibertat radical tant individual com col·lectiva (*Acció Catalana* [AC], 14-06-1907). En la línia d'aquesta conferència seguiran un seguit d'articles a *Acció Catalana* sobre Sabadell, la seva necessitat de dotar-se de cultura i el seu paper capdavanter en una Catalunya encara per articular. És el cas del que titula «Sabadell y el Folk-lore espiritual»:

La visita á Sabadell me fa pensar en molts projectes; un mon de recorts y d'esperances. Es la Catalunya viva, la que jo toco y veig, tot passejant pels carrers d'una vila d'autodidactes. Ells s'ho fan, penso jo; son ells que lluyten; son ells que volen la forsa de la cultura, per ferla servir quan será temps... Estudién, o projecten estudiar: —estudién, y treballen, estudién y escolten, fan d'una societat política un centre d'idees..., [...] Sabadell fa, un día ó altre això, y Terrassa imita; y Manresa copia, y tot Catalunya's prepara a rebre la benedicció d'aquells sentiments de delicadesa y de poesia que son la nota de l'Italia Santa (AC, 16-06-1907).

Alomar, menys místic, també se centra en el tema de la ciutat i parteix de la voluntat d'estructurar conceptualment el país i de proposar jerarquies i funcions per a la tasca col·lectiva. En la seva conferència, diu als joves sabadellencs que la seva actuació com a «conveïns de l'urb material» serà constructiva en la mesura que actuïn com a «conciutadans de l'urb espiritual» (AC, 27-10-1908).

Amb totes les diferències que separen un i altre, Ruiz i Alomar contribueixen a fer circular conceptes que encaixen amb el relat típicament noucentista al voltant de la ciutat, del rol de l'artista intel·lectual i de l'estètica classicista. Les seves conferències i articles tenen lloc en el període de formació dels joves del *Diari*, alguns dels quals aleshores aplegats a *Acció Catalana* —publicació que es fa ressò dels missatges de tots dos escriptors. Tot i que la mirada d'Alomar i Ruiz segueix posada a Barcelona, per a ells síntesi i justificació de la història, tots dos expliquen la importància de transformar el clos local des de les elits intel·lectuals. La proclama d'Alomar és feta en clau de país; la de Ruiz posa l'accent en una nietzscheana realització de l'individu. Tot i això, la teorització de Ruiz gira al voltant del concepte «Universitat Popular», una mena de formulació primigènica del tipus de xarxa pedagògica que institucionalitzarà i estendrà la Mancomunitat de

Catalunya al llarg del territori. Tots dos encunyen conceptes que es relacionaran estretament amb el que Xènius anomenarà «segones ciutats» i «solitaris» —com són «Catalunya en petit», «Ciutat Futura», «autodidactes» o «aristàrquies»— i preparen el terreny per a debats que es concretaran deu anys més tard.

Pel que fa a Max Bembo, el seu cas és il·lustratiu de fins a quin punt els recursos retòrics del *Glosari* s'identifiquen amb modernitat i autoritat intel·lectual. Max Bembo —pseudònim de Josep/José Ruiz, germà de Diego/Dídac Ruiz— és un dels personatges més estrambòtics d'aquests anys i la seva intervenció llampec a Sabadell produeix un seguit de realitzacions considerables, des de seccions a la premsa fins a escoles per a infants, passant per equips de futbol. Tot i que les tesis d'aquest francmaçó desperten les suspicàcies de la Lliga local (Alsina 1982: 14), el seu discurs catalanista, així com les seves promeses de grans projectes per a la ciutat, acaben obrint-li les portes del *Diari* i hi publica un seguit de gloses entre els mesos de març i maig de 1913 sota l'epígraf «Petita Europa». Les seves gloses són paradigmàtiques, tant de l'estil que s'associa al glosador noucentista, com del solapament de models d'aquests anys a nivell local. Les seves teoritzacions inclouen encunyats que versionen antics conceptes d'Alomar i Ruiz —com «Petita Europa» o «cavallers»—, però el seu missatge es perd en una prosa inflada i farcida de conceptes platònics. De fet, la seva intervenció, essencialment literària, rebrà agraes crítiques de pragmàtics del Noucentisme com Francesc Armengol (amb el pseudònim DAF: DS, 01-05-1913).

El cas de Salvat-Papasseit és diferent dels anteriors, en la mesura que la seva actuació té lloc en plena crisi del Noucentisme i que la seva contribució a la definició del moviment vindrà precisament des de la negació. Tot i que les cartes de l'autor demostren que les seves «Glosas de un socialista» estan inspirades estèticament en les del *Glosari*,¹⁴ i tot i que durant una època ell també fa de pont entre el sector republicà i el sector catalanista de dretes a Sabadell,¹⁵ el 1923 demostra la seva oposició al moviment amb «Una generació sense esperit» (*Paraules*, abril-maig 1923, p. [1]), en què carrega contra el fallit projecte burgès. Amb tot, els seus textos, com els dels altres tres escriptors esmentats, contribueixen a perfilar quins són o han estat els camps d'actuació del projecte noucentista i hi participen amb propostes alternatives. Tots quatre són els caps visibles d'un estol de glosadors que, amb més o menys èxit mimètic, omplen la premsa local de pàgines d'idealitat.

«EL POETA NEIX I'S FA»: LA PRODUCCIÓ LITERÀRIA

El panorama literari a Sabadell durant aquest període és producte de les dinàmiques resseguides fins aquí i reflecteix alguns dels fenòmens característics del procés d'expansió.

14. Carta de Joan Salvat-Papasseit a Joan Puig Pujol (Galeries Laietanes, 31-04-1916) [Ms. 20272-02 / fulls 15-16]. Biblioteca Nacional. Còpia conservada a la Biblioteca de Catalunya.

15. Carta de Salvat-Papasseit a Joan Puig Pujol (Galeries Laietanes, 07-08-1917) [Ms. 20272-02 / fulls 91-95]. Biblioteca Nacional. Còpia conservada a la Biblioteca de Catalunya.

sió cultural del Noucentisme. D'entrada, i com ja s'ha esmentat anteriorment, l'estudi d'aquest període posa en relleu l'amalgama de referents en què es formen els joves escriptors de la ciutat. Els llibres anteriors a 1910 dels escriptors que formaran el «Primer Grup del *Diari*» són deutors de la tradició jocfloralesca o dels corrents estètics introduïts en el Modernisme, sovint alternats de manera arbitrària dins d'un mateix recull. L'obra que millor representa aquest darrer cas és *Rebroll* (1906), de Ramon Ribera. Malgrat la seva heterogeneïtat, la incorporació de diferents sensibilitats finiseculars ja suposa un pas endavant respecte a reculls de caràcter més diletant i localista com *Voladurias (poesietas): Amor-Varias-Impresions* (1902), de Francesc Armengol; *Pomellet íntim* (1902), de Joan Trias Fàbregas; o *Notes íntimes* (1903), del mateix Ramon Ribera —en la mateixa línia d'obres d'altres poetes de la seva generació, com *Aplech de poesias catalanas* (1900), de Salvador Borrell i Cardona; *Garba literaria: poesietas* (1901), de Joan Vila i Duran; i *Primerenques* (1903), de Pere Salom i Morera. Jocfloralisme, localisme i poesia de filiació modernista és també el que predomina a les primeres seccions literàries del *Diari de Sabadell*: «Plana Literària del Diari de Sabadell» i «De Literatura».

Aquesta etapa de formació acaba simbòlicament amb *Cordes vibrants* (1910), del director Miquel Duran i Tortajada. El recull és escrit a València i poetitza la terra valenciana però, en la mesura que el director havia fet estades a Sabadell, els crítics de la ciutat entenen que «va quelcom lligat ab recorts y afectes sabadellenchs» (*Gazeta del Vallès*, 24-01-1911). Tot i que també és un llibre poc unitari, el plantejament ideològic de fons ja el situa en un altre nivell. La reflexió teòrica que l'autor i altres joves poetes valencians hi teixeixen al voltant (el pròleg d'Eduard L. Chavarrí com a exemple) s'encara a justificar-lo, ja no en un pla literari, sinó històric. Duran i *Cordes vibrants* són presentats com a emblemes de la renovació literària del País Valencià, com a constructors de la idealitat que Carner reclama als poetes. Amb tot, ni ell ni cap dels poetes tot just esmentats acabaran mai d'incorporar les propostes literàries del nou segle (Gregori 1986). Francesc Armengol, per exemple, que després de les provatures a la secció «Estrofes al vent» publica el poemari *Clarianes* (1913), introdueix alguns elements representatius de la modernitat burgesa —la ciutat, el vaixell, l'esport—, però l'imaginari i els recursos expressius que fa servir es mouen encara en les coordenades del simbolisme finisecular. La renovació arribarà de la ploma dels poetes més joves.

El Noucentisme ofereix models literaris a poetes i assagistes que sintonitzen ideològicament i estètica amb el moviment. Joan Arús és qui millor exemplifica l'actitud militant. L'ortodòxia amb què aplica la teoria arbitrarista i assimila els models coetanis —especialment Carner i López-Picó— converteix la seva *opera prima*, *Cançons al vent* (1914), i bona part dels seus sis llibres següents, en obres molt il·lustratives dels trets més característics de la poètica i l'imaginari noucentistes. La seva poesia, caracteritzada per la musicalitat dels simbolistes i pel rigor formal dels poetes parnassians, anirà especialitzant-se progressivament en la sublimació de la petita quotidianitat (Desclot 1991: 18). Si a mitjan anys deu, Ruyra li havia recomanat que es fixés en l'obra de Carner i Guerau de Llost per formar-se com a poeta («No es refiï d'allò que “l poeta neix”; el poeta neix i's fa»),¹⁶

16. Carta de Joaquim Ruyra a Joan Arús (Barcelona, 10-04-1915). Epistolari Joan Arús, col·lecció privada.

a mitjan anys vint Eugeni d'Ors ja emmarca la contribució de la seva obra plenament dins del projecte noucentista.¹⁷

La seva poesia contrasta amb la d'aquells que no han volgut o no han sabut incorporar aquestes innovacions a la pròpia obra. És el cas de Ribera, ancorat en la línia dels reculls anteriors amb *Del meu camí* (1914) i *Ècloga* (1915). També contrasta, doncs, amb el conjunt de poetes de caire floral que col·laboren al *Diari* però que no acaben recollint mai la seva obra poètica en volum, com Lluís Papell, Claudi Rodamilans, Joan Puig Pujol o Bartomeu Soler.

Aquesta actitud militant té l'equivalent, per a la prosa, en el glosador Miquel Poal i Aregall. El llibre ja esmentat *Gloses femenines* (1914) és un dels màxims exponents de la incidència de Xènius entre els glosadors de «segones ciutats». En la mesura que aquesta assimilació parteix de la mimesi, en aquests primers anys Poal no sembla tan interessat en el missatge com en la literaturització d'aquest missatge. Crítiques com la que li dirigeix Carme Karr, que retreu al glosador haver sacrificat la «sinceritat» a canvi d'un estil «cizellat» (Karr 1914: 394), evidencien el sentit d'exercici literari de l'obra. La seva experimentació en aquest sentit fa que, des del *Diari*, també glosi personatges literaris associats a l'imaginari carnerià —i de l'època— com la «modisteta».¹⁸ No serà fins a la segona etapa, a partir de 1916, que la voluntat de preceptista de l'autor passarà per sobre de la militància a estètiques i conceptes tan connotats com el de «civilitat». Quan Ribera, el 1921 (amb *Deures de la ciutadania*), o Sallarès, el 1933 (amb *Llibre de la llei i de la ciutadania*), publiquin les seves preceptives de comportament ciutadà lligades a aquest mateix concepte de civilitat, l'estil de Xènius ja haurà quedat enrere a la ciutat.

Un cas diferent és el de Folguera, que tot i partir de les mateixes coordenades va més enllà de l'exercici manierista. *Poemes de neguit* (1915) és el corollari de la seva experimentació literària —el que anomena «gimnàstica de sensibilitat» (Folguera 1919: 43)— i respon a la voluntat de trobar fórmules per defugir la desrealització noucentista i retrobar canals que vinculin vida i art. El seu procés personal de teorització arbitrària, recollit al llarg dels seus articles i crítiques literàries, il·lustra les possibilitats de superació del model noucentista des de les pròpies premisses. *El poema espars* (1917), resultat de la seva etapa barcelonina caracteritzada per la voluntat de connectar amb els moviments d'avantguarda europea (Aulet 1994; Balaguer 1997; Marrugat 2006, 2009 i 2014: 19-24), en serà la màxima expressió.

La crossa noucentista, doncs, serveix a poetes i assagistes, però no arriba a dramaturgs i novel·listes, autors de gèneres tradicionalment deslligats dels interessos del moviment. El teatre és una de les manifestacions culturals més vives i cultivades a la ciutat però no prové de la tradició culta, sinó de la popular. La gran majoria d'escriptors de formació noucentista a la ciutat escriuen alguna obra de consum, seguint el patró de models renaixentistes locals com Ribot i Serra. Encara falta un estudi profund sobre el tema que assenyali tendències i possibles lligams amb els corrents de renovació teatral dels

17. Carta d'Eugeni d'Ors a Joan Arús (Barcelona, 07-05-1920). Epistolari Joan Arús, col·lecció privada.

18. Amb el pseudònim Apol (anagrama del seu cognom), Poal i Aregall escriu el «Glosari de la modisteta», un conjunt de deu gloses publicades al *Diari de Sabadell* entre el 28-05-1914 i el 05-07-1914.

anys deu i vint. Quant a la novel·la, Pau Grieria Cruz és la gran excepció en un període absolutament erm de novel·listes. Amb la novel·la *Els Riells* (1914), evidencia el tipus de mancances amb què topa l'escriptor local quan vol fa el salt de la narració curta a la novel·la (Comadran 2014a: 301-307). Fins i tot quan incorpora a la seva obra alguns elements de la novel·la de consum durant la segona etapa —amb *El jurament* (1916), *La maternitat* (1916), *Desferres: noveles* (1919), *Perill de mort* (1920) i altres obres dels anys vint com *Fins a l'abim* (1924) i *Montcada Rexac* (1928)— tampoc no reïx a connectar-la a concepcions novel·lístiques modernes, ja siguin cultes o populars. Fins als anys vint, la producció novel·lística (moderna) a Sabadell és pràcticament inexistent perquè és pràcticament inviable.

L'evolució tripartida que dibuixen les trajectòries de Folguera, Arús i Poal i Aregall a partir de 1916 simbolitza el fracàs del Noucentisme com a projecte col·lectiu. Els canvis que es produeixen a escala mundial, sumats a circumstàncies locals i personals, capgiren el panorama literari de la ciutat. Tots tres escriptors, que havien predicat les bondats de la literatura noucentista amb la ploma i amb l'exemple, opten per camins diferents: Arús, per la fidelitat a les coordenades dels seus primers llibres; Folguera, per l'experimentació i l'entroncament amb solucions de l'avantguarda europea; Poal i Aregall, pel trencament amb tota militància artística i política seguida fins aleshores. Tant Folguera com Poal es traslladen a Barcelona. De fet, aquesta evolució tripartida —metonímia de les diferents sortides a la crisi del moviment— coincideix amb la diàspora d'intel·lectuals de Sabadell cap a la capital catalana. Un exemple més, doncs, del poder d'absorció de Barcelona i dels problemes no solucionats de la Catalunya de «segones ciutats».

El panorama poètic de Sabadell queda marcat per la continuïtat. Arús passa a dirigir el *Diari* i publica sis llibres en què casa aquella mimesi noucentista amb una concepció poètica pròpia més madurada: *Sonets* (1915), *Noves cançons* (1916), *Llibre de les donzelles* (1917), *El cant dispers* (1918), *La mare i l'infant i altres poemes* (1919) i *Llibre d'amor* (1922). La teorització del període i la seva concepció poètica, que aplega en els assajos *La nostra expansió literària* (1919) i *Evolució de la poesia catalana* (1922), ofereixen la confirmació i la justificació del model seguit aquests anys. Joan Matas el reivindicarà, acabada la segona etapa, a *La jove pintura local* (1927). En el model defensat també s'emmarcarà el recull *Tu i jo sols* (1925) de Poal i Aregall. En aquesta segona etapa, però, és Pere Valls el poeta que més clarament s'insereix en les coordenades noucentistes. Ho fa amb la seva primera obra, *Versos de Jordi Pons* (1918), que recull l'herència del primer Carner i evidencia la influència d'Arús i Folguera (Marrugat 2006: 252-253; Comadran 2014a: 351-355). En aquest sentit, tant pel que té de seguiment com d'estancament d'un model, Valls és un exemple dels assoliments i les mancances de la intervenció literària de la primera etapa.

Més enllà de Valls, i com ja s'ha avançat, la resta de poetes del «Primer Grup del *Diari*» no acaben d'assimilar feliçment les innovacions d'aquests anys. Duran i Tortajada, que assoleix definitivament un prestigi intel·lectual i polític dins del moviment, prioritza el missatge patriòtic per sobre de la innovació literària a *Himnes & poemes* (1916). Ramon Ribera fa el mateix des del vessant costumista a *Poemes i llegendes* (1916) i Trias Fàbregas, que acabada la segona etapa publica *Les hores quietes* (1925) i *Del meu voltant* (1931), també opta per la poesia localista de consum local. El Grup de Sabadell presenta-

rà interessadament l'obra de Trias Fàbregas com a paradigma d'una generació culturalment digna però d'ambicions modestes (*DS*, 20-12-1925).

Sigui com sigui, aquests i altres autors de la mateixa generació —com Pau Maria Turull, amb l'eclèctic recull *Remembrances* (1916)— demostren que la incidència del Noucentisme és molt diferent entre ells. Tot i que tots col·laboren al *Diari* i participen d'una o altra manera en la renovació literària i d'idees d'aquests anys, el bagatge cultural, les capacitats i els interessos d'uns i altres fan que l'assimilació dels paràmetres noucentistes sigui molt desigual. Aquells que no sintonitzen amb el moviment cauen en el manierisme d'obra vuitcentista o en una diglòssia literàriament eixorca.

A l'altra cara de la moneda es troben les propostes de Folguera. Gestades ja a la capital, al voltant de *La Revista* de López-Picó, són una de les formes amb què es tanca el cercle d'aquest procés d'irradiació. Durant la primera etapa, Folguera ha protagonitzat la recepció noucentista a Sabadell; en aquesta segona, l'experimentació amb noves formes de l'avantguarda europea i la seva teorització de la poètica postsimbolista troben sortida al desgast d'un model poètic i, per tant, modifiquen la mateixa història del moviment. Tot i que actuarà a Barcelona fins a la seva mort, la influència que exerceix a Sabadell farà que grups diferents, especialment el Grup de Sabadell, en reivindiquin la figura i obra als anys vint (Marrugat 2006).

L'estancament en poesia d'aquesta segona etapa contrasta amb la vitalitat del teatre popular i amb una certa revitalització de la novel·la, també des de les formes populars. L'esforç per incentivar la novel·la catalana des d'iniciatives com Editorial Catalana fa que Arús i Folguera hi participin com a traductors, però l'autèntica empenta al gènere a Sabadell arriba amb la fórmula de la novel·la de consum. Poal i Aregall, que reacciona al que anomena un «empatx de noucentisme» (Poal i Aregall 1933a) virant políticament cap al republicanisme i culturalment cap al popularisme, es consolida com un dels autors i editors més rellevants. L'obra *El cas de sa Il·lustríssima* (1918) encara és dedicada a Eugeni d'Ors, tot i que Poal ja pràcticament ha abandonat la glosa i s'ha desmarcat definitivament de l'estil de Xènius. Joan Sallarès també escriu *Flames d'amor i pietat* (1918) —cap a mitjan anys vint, *Nica, l'heroi* (1926)—, a més d'un llibre de narracions titulat *El Tribut* (1922) —que Armand Obiols prendrà com a pretext per a teoritzar la seva concepció de l'humor (*DS*, 02-09-1923). No deixa de ser significatiu, però, que el gran novel·lista del «Primer Grup del *Diari*» sigui Bartomeu Soler, que és autor d'una prolífica obra, sovint d'ambientació catalana, però íntegrament escrita en castellà. Arús serà el traductor al català d'una de les seves novel·les més celebrades, *Marc Villari* (1927).

El projecte d'articulació de país segueix vigent als anys vint i les «segones ciutats» que en reben l'influx més tardanament enllaçaran amb un dels dos camins que simbòlicament representen Arús i Folguera. Tanmateix, el context dels anys vint, marcat per la dictadura, exigeix noves formes i nous protagonistes. El «Primer Grup del *Diari*» es dissoldrà definitivament i els seus membres passaran a formar part del pòsit de la tradició literària local de la qual eren continuadors —pòsit que, com s'ha esmentat, pren forma amb la «Biblioteca Sabadellenca» de Costa i Deu. Així doncs, l'evolució del panorama literari d'aquest període reflecteix les possibilitats i les limitacions del projecte d'expansió noucentista, però també és el relat del caldo de cultiu en què es forma la següent generació. Una generació, la del Grup de Sabadell, que no trigarà a imposar la pròpia

concepció artística i que a partir de 1923 escenificarà un canvi de relleu dins de la ciutat en la cursa per la modernitat cultural.

BIBLIOGRAFIA

- ALOMAR, Gabriel (1908, 27 d'octubre): «Parlament de Gabriel Alomar», *Acció Catalana*, p. 1-2.
- ALSINA I GIRALT, Joan (1982): *1913: L'assaig pedagògic de Max Bembo a Sabadell*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach.
- ARÚS, Joan (1927, setembre): «Els primers temps de Joaquim Folguera», *Nova Revista*, 9, p. 47-55.
- ARÚS, Joan (ed.) (1933, gener-juny): «De l'epistolari juvenívol de Joaquim Folguera a Joan Arús», *La Revista*, p. 132-137.
- ARÚS, Joan (1974, abril): «Notes al marge de "Togores"», *Miscellanea barcinonensia*, p. 103-108.
- AULET, Jaume (1994, juliol-agost): «La poesia de Joaquim Folguera», *Serra d'Or*, p. 79-81.
- AULET, Jaume (1995, novembre): «El Noucentisme a Terrassa», *Terme*, p. 46-50.
- BACH, Miquel (1991, tardor): «El "coro" de Santa Rita, altrament anomenat Grup de Sabadell (I)», *Arraona: Revista d'història*, 9, p. 67-80.
- BACH, Miquel (1992, primavera): «El "coro" de Santa Rita, altrament anomenat Grup de Sabadell (II)», *Arraona: Revista d'història*, 10, p. 59-75.
- BALAGUER, Josep Maria (1997): «J. V. Foix i la primera avantguarda francesa», dins BENOIT, Claude / CARBÓ, Ferran / JIMÉNEZ, Dolors / SIMBOR, Vicent (ed.): *Les Litteratures catalana i francesa al llarg del segle xx. Les littératures catalane et française au xxème siècle. Primer Congrès interacional de literatura comparada, València 15-18 abril 1997*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 45-68.
- BALCELLS, Albert (2006): «Introducció», dins COSTA I DEU, Joan: *La Nit del 6 d'octubre a Barcelona*. Valls: Cossetània, p. 5-11.
- CAMPILLO, Maria / BALAGUER, Josep Maria (2010): «No va ser broma, el "Grup de Sabadell"», dins D. A: *Una esperança desfeta: Sabadell 1931-1945*. Sabadell: Museus Municipals de Sabadell / Ajuntament de Sabadell, p. 161-174.
- CAPDEVILA I CAPDEVILA, Joaquim (2010): «Catalanisme i construcció simbòlica. Qüestions generals i un cas particular: el noucentisme targarí (1898-1936)», *Cercles: revista d'història cultural*, 13, p. 9-43.
- CARRERAS, Miquel (1930): «Línies d'història ciutadana», dins D. A: *Anuari Sabadellenc 1930*. Sabadell: Imp. Joan Sallent, p. 7-55.
- CARRERAS, Miquel (1932, 17 de març): «El Vallès i el moviment comarcal català. Conferència de Miquel Carreras a Mollet», *La Ciutat*, p. 1-2.
- CASANOVAS, Àngels (2011): *Miquel Carreras Costajussà (1905-1938): passió i compromís*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- CASTELLANOS, Jordi (1980, març): «Modernisme i Noucentisme», *L'Avenç*, p. 26-36.
- CASTELLANOS, Jordi (1996): «Mercat del llibre i cultura nacional», *Els Marges*, 56, p. 5-38.
- CASTELLS, Andreu (1961): *L'art sabadellenc: assaig de biografia local*. Sabadell: Riu-tort.
- CASTELLS, Andreu (1979, primavera): «Quaranta-dos anys de diaris sabadellencs en català (1897-1938)», *Arrahona*, II època, 7, p. 47-62.
- COMADRAN I ORPI, Marc (2014a): *El procés d'expansió del Noucentisme cap a 'segones ciutats': el cas de Sabadell (1910-1923)*. Tesi doctoral [dir. Dr. Jaume Aulet]. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- COMADRAN I ORPI, Marc (2014b, abril): «“L'art per fer pàtria”: els certàmens literaris a Sabadell (1882-1923)». *Plecs d'història local*, 157, p. 2-4.
- DESCLOT, Miquel (1991): «Pròleg», dins ARÚS, Joan: *Obres Completes. Poesia I*, a cura de Miquel DescLOT. Castellar del Vallès: Arxiu d'Història de Castellar del Vallès, p. 7-25.
- FOLGUERA, Joaquim (1919): *Les noves valors de la poesia catalana*. Barcelona: La Revista.
- FOLGUERA, Joaquim (1931): *Cartes a Claudi Rodamilans*. Barcelona: La Revista.
- FOLGUERA I DURAN, Manuel (1931): «Pòrtic», dins FOLGUERA, Joaquim: *Cartes a Claudi Rodamilans*. Barcelona: La Revista, p. 7-17.
- FREIXA, Mireia (1994): «El Noucentisme i les “segones ciutats”», dins PERAN, Martí / SUÀREZ, Àlícia / VIDAL, Mercè (ed.): *Noucentisme i ciutat*. Madrid: Electa, p. 103-110.
- GASSOL, Olívia (2008): «La literatura a Lleida durant els anys vint i trenta», *Urc. Revista literària*, 23, p. 30-40.
- GREGORI SOLDEVILA, Carme (1986): «La poesia de Miquel Duran de València», dins BADIA, Lola / MASSOT I MUNTANER, Josep (ed.): *Estudis de literatura catalana en honor de Josep Romeu i Figueras*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 433-462.
- KARR, Carme (1914, 28 de juny): «Gloses femenines», *Feminal*, p. 394-395.
- LLIGA REGIONALISTA DE SABADELL (1908): *Certàmen literari: organitzat per la secció de propaganda de la Lliga Regionalista de Sabadell celebrat en 1er d'agost de 1907* (1908): Sabadell: Impremta de J. Canals Domenech.
- MANENT, Albert (2002, primer trimestre): «Apunt sobre el Noucentisme a Reus», *Revista del Centre de Lectura*, 2 [setena època], p. 9.
- MARRUGAT, Jordi (2006): *Episodis de la invenció de Joaquim Folguera: 1919-1931*. Tesina [dir. Dr. Josep Maria Balaguer]. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- MARRUGAT, Jordi (2009): «Joaquim Folguera i J. V. Foix. Dos poetes al servei d'un projecte literari i polític (1915-1931)», *Estudis Romànics*, 31, p. 219-260.
- MARRUGAT, Jordi (2014): *Josep Carner i el postsimbolisme*. Tesi doctoral [dir. Dr. Josep Maria Balaguer]. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- MARTÍ BASTÉ, Antoni (1978): *Cent anys de vida literària a la ciutat de Sabadell*. Treball mecanografiat. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach.
- MARTÍ BASTÉ, Antoni (1979): *Intent de vista general de la literatura a Sabadell*. Comunicació mecanografiada. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach.

- MARTÍN I BERBOIS, Josep Lluís (2006): «La Biblioteca Sabadellenca: una editorial al servei d'un partit», *Els Marges*, 80, p. 41-42.
- MARTÍN I BERBOIS, Josep Lluís (2015): *Cent anys d'Art Nou Català*. Sabadell: Ajuntament de Sabadell.
- MASJUAN, Eduard (2006): *Medis obrers i innovació cultural a Sabadell (1900-1939)*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- MONTOLIU, Manuel de (1914, 19 de novembre): «Gloses femenines de Miguel Poal Aregall», *La Vanguardia*, p. 10. Reproduït a «La crítica i els autors de la ciutat», *Diari de Sabadell*, 29-11-1914, p. 2.
- MURGADES, Josep (1984): «El Noucentisme», dins RIQUER, Martí de / COMAS, Antoni / MOLAS, Joaquim (dir.): *Història de la literatura catalana*, vol. IX. Barcelona: Ariel, p. 9-72.
- MURGADES, Josep (2002): «Definició territorial del Noucentisme», dins D. A: *El Noucentisme a Reus: ideologia i literatura*. Reus: Centre de Lectura, p. 25-45.
- ORS, Eugeni d' (2005): *Glosari 1912-1913-1914*, a cura de Xavier Pla. Barcelona: Quaderns Crema.
- PANYELLA, Vinyet (1993): «Introducció a la poesia de Joaquim Folguera», dins FOLGUERA, Joaquim: *Poesia*. Sabadell: Fundació La Mirada, p. 17-28.
- PANYELLA, Vinyet (1996): *Cronologia del Noucentisme: una eina*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PERAN, Martí / SUÀREZ, Alícia / VIDAL, Mercè (ed.) (1994): *Noucentisme i ciutat*. Madrid: Electa.
- PLANES, Josep A. (1990, juny): «La Manresa noucentista: Cenacle (1915-1917) i Ciutat (1926-1927)», *Dovella: revista cultural de la Catalunya Central*, 50, p. 13-16.
- PLANES, Josep A. (1992): «El Noucentisme a Manresa», dins D. A: *Congrés internacional d'història: Catalunya i la Restauració - Manresa, 1, 2 i 3 de maig de 1992*. Manresa: Publicacions del Centre d'Estudis del Bages, p. 467-475.
- POAL I AREGALL, Miquel (1933a, gener-juny): «[sense títol]». *La Revista*, p. 174.
- POAL I AREGALL, Miquel (1933b, 27 de juny): «La iniciació de Joaquim Folguera en el periodisme [I]», *Diari de Sabadell*, p. 1-2.
- POAL I AREGALL, Miquel (1933c, 16 de juliol): «La revista *Ars* i Joaquim Folguera», *L'Estel: periòdic cultural i catalanista de publicació mensual*, p. 3-4.
- RIBERA, Ramon (1910, 6 de setembre): «Necessitat de constituir un agrupament d'escriptors sabadellencs», *Diari de Sabadell*, p. 1-2.
- RIBERA, Ramon (1930, 1 d'agost): «La primera època del *Diari de Sabadell*», *Diari de Sabadell*, p. 4.
- ROLAND [FOLGUERA] (1915, 15 de gener): «Acotacions: *El Glosari de Xenius [III]*», *Diari de Sabadell*, p. 2.
- RUIZ, Diego (1907, 16 de juny): «Sabadell y el Folk-lore esperitual», *Acció Catalana*, p. 1-2.
- SALA-SANAHUJA, Joaquim (2000): «Pensament i producció cultural (1. Un laboratori d'idees. De la fi de segle a la Guerra Civil)», dins D. A: *Sabadell al segle xx*. Vic: Eumo, p. 281-370.
- SALLARÈS, Joan (1959): *El Joncar: (Sabadell 1792-1919)*. Barcelona: Rafael Dalmau.

- SALÓ, Domingo (1930, 1 d'agost): «Capejar el temporal», *Diari de Sabadell*, p. 12.
- SOLER, Bartomeu (1962): *Mis primeros caminos*. Barcelona: Juventud.
- SUBIRANA, Lluís (2006): *Francesc Armengol i Duran: un sabadellenc enamorat de Sitges*. Sabadell: Fundació Ars.
- VIÑAS I CAMPS, Dolors (1985): *El Doctor Lluís Carreras i Mas: en el centenari del seu naixement*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

RESUM

Aquest article tracta sobre la recepció i els efectes literaris del Noucentisme a Sabadell entre 1910 i 1923. Durant la segona dècada del segle xx té lloc el procés d'expansió del Noucentisme des de Barcelona cap a les anomenades «segones ciutats» i Sabadell, per la seva importància demogràfica, econòmica i cultural, hi juga un paper important. Els principals protagonistes d'aquesta recepció són joves escriptors que, aplegats al voltant del *Diari de Sabadell* i estretament connectats amb els cappers noucentistes del Cap i casal, fan de filtre i difusor de l'ideari, les formes i l'imaginari noucentistes. Així, aquest article ressegueix els factors i actors que intervenen durant aquests anys i se centra en les possibilitats i limitacions d'aquest «Primer Grup del *Diari*» —que precedeix el Grup de Sabadell de Trabal, Oliver i Obiols—, en les concepcions i discursos que assumeixen i en el seu llegat literari.

MOTS CLAU: Noucentisme, Ciutat, Centre-Perifèria, Sabadell, Literatura.

ABSTRACT

Noucentisme and literature in Sabadell

This article explores the reception and the literary effects of *Noucentisme* (an early nineteenth-century Catalan cultural-political movement) in Sabadell between 1910 and 1923. During the second decade of the twentieth century, the *Noucentisme* movement spreads from Barcelona to the so called «secondary cities». Sabadell, due to its demographic, economic and cultural importance, plays a crucial role in this. Reception of the movement is made possible by young writers who, via the *Diari de Sabadell* and in close connection with the masterminds behind *Noucentisme* in *Cap-i-Casal*, disseminate its ideology, aesthetics and imagery. This article surveys the factors contributing to this period, as well as the role of the participants, and focuses on the prospects and limitations of this «Primer Grup del *Diari*» —which precedes Trabal, Oliver and Obiol's *Grup de Sabadell*— and on its ideology and discourse, and its literary legacy.

KEY WORDS: *Noucentisme*, city, centre-periphery, Sabadell, literature.